

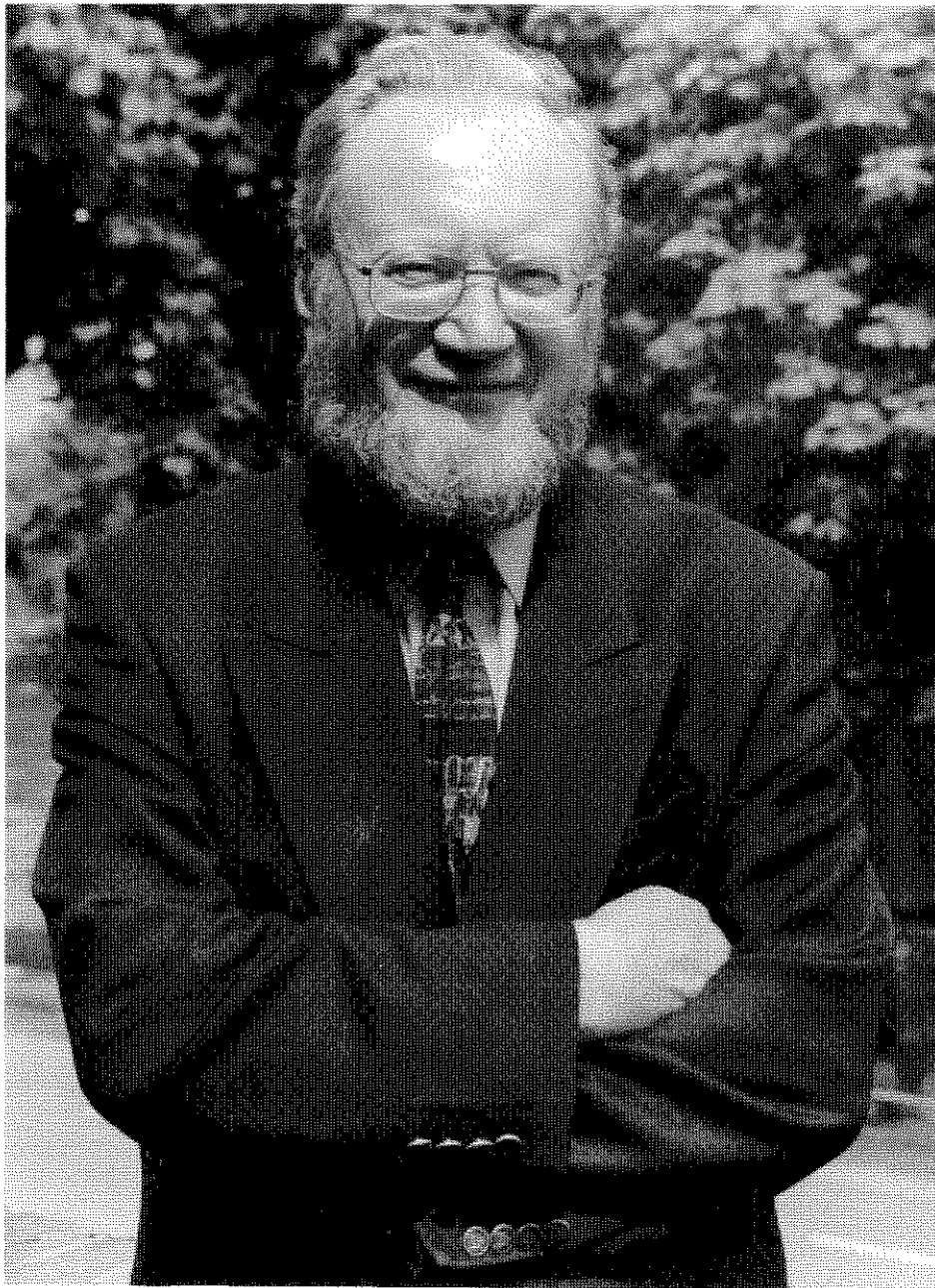

Foto Raymond Harper

Taal in tijd en ruimte

Voor Cor van Bree bij zijn afscheid als
hoogleraar Historische Taalkunde en Taalvariatie aan de
Vakgroep Nederlands van de Rijksuniversiteit Leiden

Onder redactie van
Ariane van Santen en Marijke van der Wal

SNL Leiden
1997

OVER TAAL EN TAALKUNDE: PIETER RABUS IN DE *BOEKZAAL VAN EUROPE*

Marijke van der Wal

Zoo zegt een Dortenaar *rik* voor *rugge*, een Haarlemmer *Beuisje* voor *Buisje*, sommige Delvenaars *vinnen* voor *vinden*, de Amsterdammers *mein* voor *mijn*, de meeste Rotterdammers *bregge* voor *brugge*, en *gerocht* (foey!) voor *geraakt* (...).

Boekzaal nov./dec. 1695:394

1. *Inleidend*

In 1692 verscheen bij uitgever Pieter van der Slaart te Rotterdam het eerste Nederlandstalige (populair)-wetenschappelijke tijdschrift, de *Boekzaal van Europe*. Het fenomeen geleerdentijdschrift was toen nog betrekkelijk jong: het eerste specimen, het *Journal des Savants* van Denis Sallo was in 1665 in Parijs verschenen. Daarin werd het Europese geleerdenpubliek geïnformeerd over recent verschenen publicaties en de laatste ontwikkelingen binnen het natuurwetenschappelijk onderzoek. Dat sloeg erg aan: in Engeland namen de leden van de Royal Society de formule van het Franse tijdschrift onmiddellijk over met het uitbrengen van de Engelstalige *Philosophical Transactions*. In Duitsland verscheen in de jaren tachtig een Latijnstalig en een Duitstalig geleerdentijdschrift, respectievelijk de *Acta Eruditorum* (1682) en de *Monätsgespräche* (1688). Ook in Nederland werden vanaf 1684 wetenschappelijke tijdschriften gedrukt, zoals Pierre Bayle's *Nouvelles de la République des Lettres* (1684). Het waren Franstalige tijdschriften die op Europa gericht waren, maar die ook een lezerspubliek in Nederland hadden. In hogere kringen, waar men georiënteerd was op de Franse cultuur, nam het Frans immers een belangrijke positie in als tweede taal.¹

Er is herhaaldelijk signaleerd dat die gerichtheid op de Franse cultuur in Nederland een tegenbeweging op gang bracht van lieden die de Nederlandse cultuur wilden beschermen. De initiatiefnemer en redacteur van de *Boekzaal van Europe*, Pieter Rabus (1660-1702), wordt als exponent van het verzet tegen de Franse culturele suprematie of, positief geformuleerd, als exponent van de verdediging van de nationale identiteit en van de zorg voor de moedertaal gezien (zie De Man 1992 en Mijnhart 1992).² Hoe waar dit ook moge zijn, bij Rabus, leraar aan de latijnse school te Rotterdam, was een didactisch motief minstens zo belangrijk: zijn behoefte om mensen

¹ Bots (1975:182) wijst op de invloed van Waalse en Hugenootse groepen en van het hof in Den Haag. Het feit dat in hogere kringen dagboeken en brieven in het Frans werden geschreven, geeft aanleiding om met Bots zelfs van het Frans als tweede moedertaal te spreken. Zie hiervoor ook Frijhoff 1991.

² Aan Rabus en zijn tijdschrift is in cultuurhistorische studies (Bots 1974 en De Vet 1980) uitvoerig aandacht besteed.

die geen Latijn of Frans, de talen voor wetenschappelijke communicatie, beheersten, in het Nederlands over wetenschappelijke ontwikkelingen en publicaties voor te lichten.³ In de praktijk was zijn lezerspubliek overigens niet beperkt tot de zojuist genoemde doelgroep. Uit veilingcatalogi is gebleken dat hoogleraren, dominees en hogere ambtenaren afleveringen van de *Boekzaal* bezaten (zie Bots 1974:36).

De opzet van de *Boekzaal* was het geven van recensies in de vorm van uitvoerige 'uittreksels' van boeken op verschillende wetenschapsgebieden. Om een beeld te krijgen van wat er in dit nieuwe medium op het gebied van taal en taalwetenschap is te vinden, heb ik het talig materiaal in tien jaargangen geïnventariseerd. Het zijn de jaargangen 1692-1700 van de *Boekzaal van Europe*, en de jaargangen 1701 en een deel van 1702 van de *Twee-Maandelijke Uittreksels*, het vervolg van Rabus' *Boekzaal*, dat na een conflict met de drukker Pieter van der Slaart, in 1701 door Barend Bos werd uitgegeven.⁴ In de paragrafen 2 tot en met 4 geef ik een overzicht en typering van het belangrijkste materiaal. De waarde ervan voor de historiografie van de taalkunde zal ten slotte in paragraaf 5 worden nagegaan.

2. Taaloordelen en taalliefde in de marge

Er zijn *Boekzaal*-recensies waarin slechts terzijde opmerkingen over taal gemaakt worden. Zo wordt bij de bespreking van een werk over de Koran een positief oordeel over het Arabisch gegeven (*Boekzaal* nov./dec. 1694:401), dat een van de fraaiste en oudste talen zou zijn. Ook wordt naar aanleiding van een bloemlezing van Italiaanse brieven, voorzien van een Franse vertaling, opgemerkt dat 'de Italiaansche en Fransche taal hare bevalligheden heeft, en in vele Hoven van Europeanen oeffenaars vind' (*Boekzaal* mrt./apr. 1700:362-3). Het zijn opmerkingen die gezien moeten worden binnen het kader van taaloordelen die men vanaf de zestiende eeuw aantreft. Over het algemeen stonden de klassieke talen en het Hebreeuws in hoog aanzien en werden in de zestiende en zeventiende eeuw de Romaanse talen als verbasterd Latijn beschouwd (zie Van der Wal 1995:43-48). De gebruikelijke positieve attitude tegenover de moedertaal is ook herhaaldelijk bij Rabus te vinden; het duidelijkst in de *Boekzaal* van jan./febr. 1700, die hij aan zijn dan veertienjarige zoon Willem opdraagt.⁵ Rabus heeft die opdracht bedoeld als een aansporing 'tot een wat grooter liefde voor uw Nederduitsche [=Nederlandse

3 Rabus' eigen achtergrond zal hier ongetwijfeld een rol hebben gespeeld. Hij had zich, na enige jaren latijnse school en een leerperiode bij een notaris, als autodidact verder ontwikkeld, waarbij zijn intensieve contacten met de kring rond de Rotterdammer Joachim Oudaen belangrijk zijn geweest.

4 Voor de uitgeversperikelen zie De Vet 1980:103;141. Ik heb me beperkt tot de periode waarin Rabus redacteur was. Daartoe behoren ook de afleveringen van de *Tweemaandelijke Uittreksels* die na zijn dood in januari 1702 nog door zijn zoon Willem voor de druk gereed zijn gemaakt.

5 Een ander voorbeeld is te vinden in de bespreking van een tekstuitgave van de fabels van Aesopus (*Boekzaal* juli/aug. 1694:68-73).

MW] moederspraak, welke ik niet wil dat gy onder uwe Grieksche en Latijnsche boekoeffeningen zult vergeten'. Willem zal er in de loop der jaren ook wel achter komen dat 'nooit iemand ons heerlijk Duitsch [=Nederlands MW] versmaad heeft, dan dien de lust en moed ontbrak om in de volkome kennisse van 't zelve uit te munten'. Rabus beveelt zijn zoon 'de taal mijner uittrekselmakery' aan, die hem misschien van nut kan zijn voor een goede beheersing van het Nederlands.⁶

Soms wordt aan het oordeel over een taal ook een opmerking over de verschillen binnen die taal gekoppeld. Het Italiaans heeft veel bekoorlijks, ondanks het feit dat het een bastaard van het oude Latijn is, maar men spreekt het niet overal even goed. De taal van Toscane wordt als beschaafder aangemerkt dan die van andere streken. Omdat de Toscanen echter niet zo'n goed accent hebben als de inwoners van Rome, zouden de Italianen 'Toskaansche spraak in een Romeinsche mond' prefereren. Ook wordt vermeld dat taalkenners verschillen signaleren, te weten 'dat de *Florentiners* uit den gorgel, de *Venetianen* na 't gehemelte, de *Napolitanen* na de tanden, en de *Genuezen* na hun lippen spreken' (*Boekzaal* jan./febr. 1694:48).

3. Recensies van werken op filologisch of taalwetenschappelijk gebied

Een tweede categorie is die van gerecenseerde filologische of taalkundige werken. Hieronder valt bijvoorbeeld de Latijnse oratie van Henrik Mulius, hoogleraar te Kiel, 'over den oorsprong van verscheidene talen, mitsgaders wegens de Hebreeuwsche, als de stam en moeder van de Griekse, Latijnsche, en Hoogduitsche talen' (*Boekzaal* jan./febr. 1694:155-163). Deze publicatie verlokt Rabus tot een bespiegeling over het voordeel van één taal: de jeugd zou dan geen kostbare tijd hoeven te verspillen aan het leren van talen die nodig zijn om toegang tot de wetenschap te hebben (p. 157). Een dergelijk geluid werd ook eerder in de zeventiende eeuw gehoord. Ten aanzien van de nog steeds actuele vraag welke taal de oudste is, merkt Rabus kritisch op dat Mulius' standpunt (namelijk dat het Hebreeuws de oudste taal is) afwijkt van dat van andere geleerden die menen dat 'de eerste taal terstond verloren, en ten huidigen dage niet bekend is, buiten eenige stukken en brokken, in allerley spraken nagelaten' (p. 160).⁷ Het bekende verhaal van koning Psammetychos die twee kinderen zonder dat ooit tegen hen gesproken werd bij geiten liet opgroeien om te bepalen welke taal de oudste was, rangschikt Rabus onder de 'beuzelingen'.

Ook Pieter Marins leerboekje voor het Frans krijgt een bespreking en daarin wordt

6 De citaten staan op de eerste en tweede pagina van de ongenummerde opdracht.

7 De al in de Middeleeuwen verdedigde opvatting dat het Hebreeuws de oudste taal is, wordt nog in de zeventiende eeuw en zelfs later aangetroffen. Hugo de Groot (1583-1645), die in een vroeg werk het primaat van het Hebreeuws vermeldt, is aan het eind van zijn leven een van de verdedigers van het standpunt dat de eerste taal zou zijn opgegaan in andere talen (zie Borst 1957-1963:1298).

en passant de positie van het Frans duidelijk.⁸ Rabus constateert dat de Franse taal in zijn tijd zo algemeen is geworden dat 'al wie van eenige boek-oeffening is dezelve behoort te verstaan' (p. 535-536). Hierbij kan het boekje van Marin goede diensten bewijzen: het bevat namelijk niet alleen grammaticale regels en aanwijzingen voor spelling en uitspraak, maar ook nuttige dialogen, die wat hun inhoud betreft van de in andere grammatica's gangbare afwijken. Het is niet het enige werk van Marin dat een recensie waard wordt geacht. Twee jaar later wordt zijn Nederlands-Franse woordenboek besproken met onder meer de waarderende kanttekening dat Marin zelf zich oefent 'in onze voortreffelijkste Nederduitsche taal, om, door de kennis derzelve, een open weg tot gemakkelijker onderwijs zijner leerlingen te banen'.⁹ Door het toevoegen van een persoonlijke noot geeft Rabus ons zicht op de praktijk van het vreemdetalenonderwijs. Hij heeft zelf in Rotterdam Frans geleerd bij een zekere J. Dulis Boucquet, die geen Hollands verstond en daarom alleen leerlingen aannam die wat Latijn kenden (p. 554-555).

Ook woordenboeken van een zwaarder kaliber krijgen uitvoerig aandacht, zoals Vossius' woordenboek van het Latijn, waarvan in 1695 een vermeerde herdruk was verschenen (*Boekzaal* nov./dec. 1695:389-404).¹⁰ In zijn bespreking verheldert Rabus verschijnselen in de klassieke talen door zijn lezers op parallellen in de eigen taal te wijzen. Wanneer bijvoorbeeld de Griekse dialecten met hun verschillen aan de orde komen, merkt hij op:

't welk ons Nederlanders niet vreemd moet schijnen, als we bedenken, dat byna yder stad haar straattaal heeft. Zoo zegt een Dortenaar *rik* voor *rugge*, een Haarlemmer *Beusje* voor *Buisje*, sommige Delvenaars *vinnen* voor *vinden*, de Amsterdammers *mein* voor *mijn*, de meeste Rotterdammers *bregge* voor *brugge*, en *gerocht* (foey!) voor *geraakt*: zoo heeft ook het (393) Leidsche en Goudsche graauw haar janhagels- taal. De Noordhollanders zeggen, '*k heb 't zayd* voor *ik hebbe het gezeid*, of *gezegd*, en we hooren hier en daar op 't land, en in nabuerige steden *mongd* voor *mond*, *hongetje* voor *hondje*, *Kreelis* voor *Kornelis*, en duizend andere koddige uitspraken [...] (*Boekzaal* nov./dec. 1695:394).

Het citaat geeft ons een interessante observatie van dialectologische variatie en het negatieve oordeel ('straattaal') dat eraan wordt verbonden. Het gaat om ontronding (*rik*, *bregge*), variatie in de uitspraak van de diftongen *ui* en *ei*, om velarisatie van de nasaal (*mongd* en dergelijke) en assimilatie (*vinnen*). Ook elders in de *Boekzaal* zijn incidenteel

8 De door Rabus genoemde titel van Marins leerboekje luidt: *Nouvelle methode pour apprendre les principes & l'Usage des langues Françoise & Hollandoise* (Amsterdam: Pieter Sceperus 1694). Zie *Boekzaal* nov./dec. 1694:535-538. Zie voor Marin Loonen 1997.

9 Zie voor de recensie *Boekzaal* nov./dec. 1696:553-555; het citaat staat op pagina 554.

10 Vossius' *Aristarchus, sive de Arte Grammatica libri septem* wordt in *Boekzaal* sept./okt. 1698:197-214 gerecenseerd en Matthias Martinus' *Lexicon philologicum, praecipue etymologicum & sacrum* (1697) in jan./febr. 1698:5-40.

gegevens over de taal van Rabus' tijd te vinden die gepaard gaan met een waardeoordeel. De diftongering van de *ij* had, zoals bekend, eenzelfde uitspraak van *ij* en *ei* tot gevolg. Voor Rabus is echter het laten rijmen van *ij*- en *ei*-woorden niet acceptabel. Hij merkt naar aanleiding van D. van Hoogstratens *Gedigten* (1697) op dat we hier tenminste niet te maken hebben met een schrijver 'die *pijl* op *peil*, of *zeid* op *tijd* rijmt; hoedanigen wangalm een deel Rijmers in Neêrland, en byzonderlijk in die groote Amstelstad, dagelijks laat hooren' (*Boekzaal* mei/juni 1697:539). Dit af te keuren verschijnsel wordt in Amsterdam (en Haarlem) geplaatst.¹¹

Rabus gaat in zijn recensie van Vossius in op ontleningen in het Latijn aan het Grieks en hij trekt ook hier een parallel: zoals het Grieks onder de Romeinen de geleerdentaal was, zo was en is het Latijn dat bij ons; zoals onze taal met Latijnse bastaardwoorden besmet is, zo was het Latijn van Cicero dat met Griekse ontleningen. Met een uitspraak als 'en zien we by ons ook niet, dat iemand, wat meer als jan alle man willende schijnen, zijn moedersprake (die hy niet verstaat) met gerabraakt Latijn of verdraaid Fransch doorspekt?' (*Boekzaal* nov./dec. 1695:400), zit Rabus op het stokpaardje dat hij ook herhaaldelijk in andere publicaties berijdt: het verzet tegen leenwoorden. Hij waarschuwde al eerder, in Rabus 1688: 54-55, tegen de bedreiging van de taalzuiverheid. Het kwaad is overal doorgedrongen, bij filosofen, juristen, medici, aan hoven, bij rechtbanken en zelfs op de preekstoel. Ook hier staat Rabus in een lange traditie: het purisme was al vanaf de zestiende eeuw een belangrijk element bij de cultivering en opbouw van het Nederlands. Het bleef een belangrijk punt: Rabus citeert uit het leerdicht 'Aan de Nederduitsche schryvers' van de bekende dominee en dichter Johannes Vollenhove (1631-1708). Deze taalautoriteit had vergelijkbare kritiek op leenwoorden.¹²

Nog een ander voorbeeld waarbij een parallel tussen het Grieks en het Nederlands getrokken wordt, is te vinden in de bespreking van een boek over de ellips in het Grieks.¹³ De Griekse ellips is niet zo ingewikkeld meent Rabus, wanneer men bedenkt dat dit verschijnsel in het Nederlands ook dagelijks voorkomt. Voorbeelden daarvan zijn *de klok heeft tien* of *'t is tien geslagen* met kortweg *tien* in plaats van *tien uren* en *waar toe vele woorden?* ('en wy laten 'er *te gebruiken* of iets diergelijks af'), *'t Zal in 't kort geschieden* ('en *tijd* word'er stilzwijgend by verstaan') en *Wy staken af* ('en men zwijgt *de schuit van 't Land*' 422).

Naast het type van recensie waarin Rabus de inhoud van een werk weergeeft en er eigen opmerkingen aan vastknoopt, komt ook een recensie voor waarin wel buitengewoon uitvoerig wordt geciteerd. De voorrede van Petrus Francius, 'Leeraar der Wel-sprekendheid t' Amsterdam', die voorafgaat aan diens vertaling *Gregorius Nazianzenus van de Meededeelzaamheid* (1699), bevalt Rabus kennelijk zo, dat hij hele bladzijden

11 Vergelijk ook de opmerking dat lezers in Van Hoogstratens verzen geen 'Amsterdamsche of Haarlemsche wanspellingen, hortwoorden, nocte sleependige Bastaardyen' zullen aantreffen (p. 539 van de recensie, die in *Boekzaal* mei/juni 1697:538-543 staat).

12 Voor Vollenhove en zijn leerdicht zie Dibbets 1991.

13 Het is Lambertus Bos' *Mysterii Ellipsios Graecae expositi specimen* (Franeker 1702), dat besproken wordt in de *Twee-Maandelijke Uittreksels* (mei/juni 1702:420-424).

overneemt.¹⁴ Francius' verzet tegen leenwoorden, die een voor velen onverstanebare en belachelijke taal zouden opleveren, kon Rabus alleen maar aanspreken, gezien zijn eigen al besproken standpunt in dezen. Een ander bezwaar dat Francius heeft tegen de taal van preken is de buiging van eigennamen als Petrus, Paulus, Johannes etc.. Dat is tegen de aard van onze taal en het is ook niet nodig, omdat men de 'hulpwoorden' *van, aan, tot, met* en dergelijke kan gebruiken (zie p. 71-72). Dit punt was overigens al eerder door onder meer Vollenhove bekritiseerd.¹⁵ Diverse verschijnselen die nog tot ver in de achttiende eeuw de zorg van grammatici en andere taalbeschouwers vroegen, worden door Rabus, in navolging van Francius, opgesomd. Het noodzakelijk onderscheid tussen enkel- en meervoud, tussen het mannelijk en vrouwelijk geslacht en andere nuttige onderscheidingen zouden onvoldoende in acht genomen worden. Concrete voorbeelden zijn het verschil tussen het persoonlijk en bezittelijk voornaamwoord (*my* en *myn*, *u* en *uw*), het verschil tussen nominatief en accusatief (*de* en *den*), het verschil tussen de genitief mannelijk en vrouwelijk (*der* en *des*), onderscheidingen bij het persoonlijk voornaamwoord van de derde persoon (*haer, hem, hun, hen, harer, hunner*), het onderscheid tussen *na* en *naar*, het gebruik van het reflexief (*haar* en *zig*) en het onderscheid tussen enkelvoud en meervoud in de gebiedende wijs (*geef* en *geeft*) en in de aanvoegende wijs (*geve* en *geven*). Ook het gebruik van verkleinwoorden en de aanspreekvorm *je, jy* en *jou* door predikanten in gebeden wordt nadrukkelijk afgekeurd. Francius' adviezen voor het lezen van goede schrijvers worden eveneens aan de lezers van de *Boekzaal* overgebracht. Uiteraard worden Hooft en Vondel genoemd, maar ook Brandt senior en zijn drie zonen, Johannes Vollenhove en de dominee-grammaticus Arnold Moonen kunnen als leidraad dienen voor 'wat en hoe men spreken en schrijven moet' (p. 74).

Na zijn uitvoerig citeren en parafraseren hoopt Rabus dat zijn lezers hem zijn wijdloopigheid niet kwalijk nemen, die is ingegeven door de hoge achting die iedereen voor Francius heeft, of behoort te hebben, en diens ijver voor zijn moedertaal en de verbetering ervan (p. 78). Het is duidelijk dat Francius' voorrede zeer in het straatje van Rabus te pas kwam. Wanneer er geen overeenstemming, maar een duidelijke tegenstelling was, kon het heel anders toegaan. Dat gebeurde in de hevige polemiek met dominee Cornelis van der Linden.

4. De polemiek met dominee Van der Linden: taalkundige geschilpunten

Rabus schrijft in de *Boekzaal* van juli/aug. 1697:70-83, een lang stuk met de niets verhullende titel 'De nieuwerwetsche Leidschendamse spelling, en wanduitsche worttaal van KORNELIUS VANDER LINDEN, Doktor en Dominé aan den Leidschen

¹⁴ Zie *Boekzaal* juli/aug. 1700:67-92 voor de recensie en Dibbets 1995 over de voorrede van Francius.

¹⁵ Zie Vollenhove's leerdicht (vs. 233-237), waar hij afkeurt 'Dat *Simon* nu *Simone*, dan *Simoni*,/ *Simonis* ook, somwyl *Simonem* heet'.

Dam'.¹⁶ Dit stuk en Van der Lindens reactie, het pamflet *Rabies Rabidi Rabi. Anders Rabbelary Van de Rabbelende P. Rabus*, worden beide gekenmerkt door een satirische stijl, het terugkaatsen van termen en zinsneden en het spelen op de man. De taalkundige geschilpunten betreffen spellingkwesties zoals Van der Lindens uitvoerig hoofdlettergebruik zelfs in woorden als *In, Uit, Op, Van, Al, Een, Haar, Hoe, Voor, Na, Nu, Dan*, zijn spelling met Z (o.a. *Menz, Menzen, Griekz, Plaatz*), met V (*Heeft* voor *Heeft*), met I (*Nimand* voor *Niemand*; *Vil* voor *Viel*) en met enkele klinkers in open syllaben (*ogen* tegenover *oogen*; *deling* tegenover *deeling*). Daarnaast is er onenigheid over syncope- en apocopeverschijnselen, die ook tot het terrein van de spelling worden gerekend: Rabus keurt *Weerld* voor *Weereld*, *Geboorn* voor *Geboren*, *Seid* voor *Zegt*, *Sei* voor *Zeide* af, terwijl Van der Linden op zijn beurt Rabus' 'uitrekkingen' als in *ik Belove mijnen* in plaats van *Beloov mijn*, *Wijze* in plaats van *Wijs*, *Verlange* in plaats van *Verlang* en *Allermislijkste* voor *Allermislijkste* bekritiseert (zie Van der Linden 1698:3-4). Volgens Van der Linden is Rabus gekant tegen zijn spelling, die veel woorden korter maakt, omdat dit zou betekenen dat hij als bladschrijver niet zo veel zou kunnen verdienen als nu met zijn ouderwetse spelling (Van der Linden 1698:13).

Rabus is met zijn *eselinne, kennisse, gelijkenisse* ouderwetscher dan Van der Linden, die geapocopeerde vormen als *eselin, kennis, gelijkenis* voorstaat. Al aan het begin van de zeventiende eeuw leverde deze variatie een probleem voor grammatici op: Van Heule signaleerde dat in het Hollands bij het spreken veelvuldig apocope optrad en keurde dit af (Van Heule 1625:116-117). Ruim vijftig jaar later werd Johannes Vollenhoven, die nog wel veelvuldig de slot-*e* gebruikte, hierom door Huygens in een aardig spotgedichtje op de hak genomen (zie Dibbets 1991:14-16). Voor gesyncopeerde vormen als *geboorn* en *Weerld* zou volgens Van der Linden pleiten dat 'de *Rondheid* en *Gladheid* van onse Taal bestaat, in de menigte der Enkel- en Twe-lettergrepige Woorden, welke daar in Worden Gevonden' (Van der Linden 1698:52). Hier zou nog impliciet een verwijzing kunnen doorklinken naar Stevens opvatting dat een voortreffelijk eigenschap van het Nederlands het grote aantal monosyllabische woorden is.¹⁷ Van der Linden betwijfelt overigens of Rabus de gewraakte langdradige vormen ook in gesproken taal hanteert en brengt zijn eigen standpunt naar voren dat 'men nogtans niet anders Schrijven moet, dan men Spreekt' (Van der Linden 1698:91).

Er zijn verscheidene geschilpunten die nog lang een probleem voor achttiende-

¹⁶ Het was begonnen met een opmerking van Rabus over Van der Lindens taal en spelling in diens *De wijzen van het Oosten binnen Jerusalem en Bethlehem* (1696). Van der Linden reageerde door Rabus' spelling aan te vallen en de zaak escaleerde. Rabus schrijft het lange stuk in de *Boekzaal*, dat Van der Lindens pamflet *Rabies Rabidi Rabi* [...] (1698) uitlokt. Rabus reageert op zijn beurt weer met *De schaamteloze Leidschendamse Broer Knelis* [...] (1698). Op dit laatste geschrift, dat een herhaling van schimpscheuten en bekende punten bevat, ga ik hier niet in.

¹⁷ Daarnaast verwijst Van der Linden (1698:54-55) naar het gebruik in andere talen en naar bepaalde autoriteiten. Waarom zou hij *Weereld* moeten spellen, terwijl de Engelsen *World* zeggen en Montanus in zijn *Spreek-konst Werlt* en *Weerlt* schrijft? In het geval van *eselin* etcetera wijst hij naar Hooft, Brandt, Oudaen en naar Rabus' eigen praktijk in woorden als *geschiedenis*.

eeuwse taalbeschouwers zullen vormen. Voor wat de *als/dan*-variatie na de vergrotende trap betreft, hanteert Rabus *als* tegenover Van der Linden *dan*. Het door Van Heule aangebrachte onderscheid tussen *hun* en *hen*, dat in de achttiende eeuw onder meer door Balthasar Huydecoper krachtig zal worden gepropageerd, wordt door Rabus noodzakelijk gevonden, maar het vindt geen genade in de ogen van Van der Linden, die het oude *haer* als objectsvorm (datief of accusatief) van de 3e persoon meervoud prefereert.¹⁸ Rabus concludeert daaruit gebrek aan kennis bij zijn tegenstander, maar deze verweert zich door te stellen dat hij wel degelijk Hooft, Brandt, Oudaan 'en diergelijke deftige Neerduidse Schrijvers' heeft gelezen (Van der Linden 1698:28). Hij wil echter geen *hun* of *hen* in plaats van *haar* schrijven en daarom interesseert hem het onderscheid tussen *hun* en *hen* ook niet (Van der Linden 1698:98). Staat Rabus hier dus het nieuwe onderscheid voor, in andere gevallen, zoals bij de al genoemde geapocopeerde vormen en bij de stamtijden van het werkwoord *steken* houdt hij zich bij het oude. Rabus heeft namelijk kritiek op het voltooid deelwoord *gestoken* (in plaats van *gesteken*) bij Van der Linden, die echter ter verdediging de stamtijden *breek- brak - heb gebroken, spreek - sprak - heb gesproken* aanvoert. Hij voegt daaraan toe dat andere schrijvers weliswaar meestal *gesteken* hebben, maar 'of daarom mijn *Gestoken* niet so Goed, ja! Beter is, dan haar *Gesteken*, laat ik de Weerld Oordelen' (Van der Linden 1698:79). Ik teken hierbij aan dat acht jaar later voor de gezaghebbende grammaticus Moonen de balans naar *gestoken* is doorgeslagen, aangezien hij in zijn spraakkunst die vorm als deelwoord vermeldt (Moonen 1706:225).

Rabus hamert steeds op het belang van buiging en hij verwijt Van der Linden onkunde op dit gebied. Van der Linden blijkt echter, zo kunnen wij constateren, een realistische kijk op naamvallen te hebben. Hij stelt dat het Engels, Frans en zelfs het Hebreeuws slechts het onderscheid tussen enkelvoud en meervoud kennen — in tegenstelling tot het Grieks en Latijn met hun naamvalssysteem. In het Nederlands is de enige buiging die in de 2e naamval enkelvoud (maar alleen wanneer er *des* of *der* in plaats van *van* staat): *des Mans, des Menze, des Here, des Vrous (!), des Gravs, des Herte*.¹⁹ Zijn standpunt over naamvallen is evident in het volgende citaat:

Wie Siet of Hoord hier [in de genoemde voorbeelden MW] enige *Buiging*? door 't Veranderen of Bysetten van een enige Letter, op 't Eind van dese Naamwoorden; gelijk dat by de *Grieken* en *Latinen* geschied. 't Is in al de Ses geseide Gevallen [=naamvallen MW], in 't Enkel-getal *Man, Vrouw, Grav*; en in 't Veel-getal is en blijft het Overal *Mannen, Vrouwen, Graven*, sonder de minste *Buiging* of Verandering (Van der Linden 1698:85).

Zijn conclusie is dat diegenen die een buiging aannemen, die onze taal niet heeft en ook niet kan hebben, niets anders doen dan dat zij onze taal tegen haar aard in uitrekken en

18 Voor de *hun/hen*-problematiek zie Van der Wal 1996:23-24.

19 De *s* of *e* in de voorbeelden zouden zijn toegevoegd 'alleen Welluidendheids halven' (Van der Linden 1698:85). De welluidendheid of euphonia speelt dus net als in de zestiende en zeventiende eeuw nog altijd een rol bij het 'verklaren' van woordvormen.

zo mismaken. Dat terwijl de naamvallen helemaal niet nodig zijn, omdat men die uit de betekenis en het zinsverband goed kan opmaken:

Want dese [de naamvallen MW] sijn in de *Neerlandse* Taal, gelijk in de *Hebreze*, Kenbaar genoeg, uit het een of het ander Woordje, dat'er Voorgeset word, 'twelk ons een gewis Teken daar van is; of uit enige bygevoegde Woorden, bysonder de Tijdwoorden, die ons dat Klaar en Onfeilbaar Aantoonen (Van der Linden 1698:87).

Het zal duidelijk zijn dat vanuit ons huidige perspectief van onkunde in naamvalskwesties geen sprake is bij Van der Linden. Een vergelijkbare opvatting over de naamvallen in het Nederlands zou ook de Dokkumse rector Johannes Hilarides (1649-1726) in zijn *Nieuwe Taalgronden der Neederduitsche Taal* in 1705, zeer tot ongenoegen van zijn tijdgenoten, naar voren brengen.

5. Afsluiting

Het overzicht uit de tien jaargangen waarin Rabus zijn tijdschrift vorm gaf, geeft indirect een indruk van Rabus' eigen taalopvattingen die uit zijn besprekingen zijn af te leiden. Hij past met zijn positieve attitude tegenover de moedertaal, zijn pleidooi voor wetenschap in het Nederlands en zijn verzet tegen leenwoorden in de traditie van taalopbouw, die vanaf de zestiende eeuw een belangrijke rol speelt. Zijn eigen standpunt is in geen enkel opzicht spectaculair. De bespreking van Francius en de polemieken met Van der Linden laten zien welke taalverschijnselen in Rabus' tijd ter discussie stonden. Het zijn taalkwesties die ook later in de achttiende eeuw nog aan de orde zijn.

Algemene tijdschriften zoals de *Boekzaal* kunnen interessante informatie bevatten voor de receptiegeschiedenis van taalkundige werken. Het materiaal uit de onderzochte periode van het eerste Nederlandstalige populair-wetenschappelijke tijdschrift stelt ons in dat opzicht enigszins teleur.²⁰ Daarbij moeten we echter aantekenen dat er in het tijdvak 1692 tot 1702 weinig taalbeschouwende en grammaticale werken zijn verschenen. Pas na Rabus' dood worden de grammatica's van Moonen (1706) en Nylöe (1703) gepubliceerd, belangrijke achttiende-eeuwse werken, die in de opvolgers van de *Boekzaal*, de *Twee-maandelijke Uittreksels* en de *Boekzaal der Geleerde Werrelt*, worden gerecenseerd. De beschouwing van de latere periode kan binnen het beperkte bestek van deze bijdrage echter geen plaats meer krijgen. Dat betekent dat we op het moment moeten volstaan met het geschetste beeld van de taalkundige discussies en dat een meer definitief oordeel over het historiografisch belang van het nieuwe Nederlandstalige

20 Een beeld van de inhoud van drie Franstalige wetenschappelijke tijdschriften, de *Nouvelles de la Republique des Lettres* (1684-1689), de *Bibliothèque Universelle et Historique* (1686-1693) en de *Histoire des Ouvrages des Savans* (1687-1709), die alle zijn verschenen in de Nederlanden, is gegeven in De Clercq 1993. In deze tijdschriften blijken andere taalkundige werken besproken te worden dan in Rabus' tijdschrift.

tijdschriftenmedium nog moet worden opgeschort.

BIBLIOGRAFIE

- BORST, A., 1957-1963, *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*. Stuttgart. 4 dln.
- BOTS, H. [E.A.] (RED.), 1974, *Pieter Rabus en de Boekzaal van Europe 1692-1702*. Amsterdam.
- BOTS, H., 1975, 'Pieter Rabus, waardig dienaar van het "Statendom der letterwijzen" en voorvechter van "onze ronde sprake", het Nederlands', in: *Rotterdams Jaarboekje*, p. 177-201.
- CLERCQ, J. DE, 1993, 'La réception des sciences du langage dans les journaux savants de la fin du XVIIe siècle', preprint nr. 148 Departement Linguïstiek Katholieke Universiteit Leuven.
- DIBBETS, G.R.W., 1991, *Vondels zoon en Vondels taal. Joannes Vollenhove en het Nederlands*. Amsterdam.
- DIBBETS, G.R.W., 1995, 'Petrus Francius' Voorrede (1699): een pleidooi voor kerkelijke welsprekendheid', in: *Voortgang, Jaarboek voor de Neerlandistiek* 15, p. 149-187.
- FRIJHOFF, W., 1991, "'Bastertspraek en dartele manieren". De Franse taal in Nederlandse mond', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1989-1990*. Leiden, p. 13-25.
- HEULE, CHR. VAN, 1625, *De Nederduytsche grammatica ofte spraec-konst*. Leiden.
- LINDEN, C. VANDER, 1698, *Rabies Rabidi Rabi, Anders Rabbelary Van de Rabbelende P. Rabus* [...]. Leiden.
- LOONEN, P., 1997, "'Is die P. Marin onsterfelijk?'. Het succes van een vergeten taalmeester', in: *Meesterwerk. Berichten van het Peeter Heynsgenootschap* nr. 8, p. 14-22.
- MAN, J. DE, 1992, 'Zinnelijkheid en beschaving. Achttiende-eeuwse opvattingen over het Nederlands als literaire taal', in: *Dokumentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw* 24, p. 105-120.
- MIJNHARDT, W.W., 1992, 'Het zelfbeeld van de Nederlander: een synthese', in: *Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw* 24, p. 141-151.
- MOONEN, A., 1706, *Nederduitsche spraekkunst*. Amsterdam.
- RABUS, P., 1688, *Griekse, Latijnse, en Neêrduitse Vermakelykheden der Taalkunde* [...]. Rotterdam.
- VET, J.J.V.M. DE, 1980, *Pieter Rabus (1660-1702): een wegbereider van de Noordnederlandse Verlichting*. Amsterdam [enz.].
- WAL, M.J. VANDER, 1995, *De moedertaal centraal. Standaardisatie-aspecten in de Nederlanden omstreeks 1650*. 's-Gravenhage.
- WAL, M.J. VAN DER, 1996, 'De grammaticus en de schoolmeester: externe taalnormen en taalverandering', in: C. van Bree & A. van Santen (eds.), *Leidse mores. Aspecten van taalnormering*. Leiden, p. 13-29.